

Şahyr. Okyjy. Talap

Category: Edebi tankyt, Filosofiýa, Goşgular, Kitapcy, Nukdaýnazar, Oýlanmalar, Psihologíýa

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Şahyr. Okyjy. Talap

ŞAHYR. OKYJY. TALAP

Soňky döwürde ýaş şahyrlar barada gürrüň çyksa, makalalar ýazylsa, hökmany suratda “gözleg” sözüne uçraýarsyň. Bu hakykatdanam şeýlemi? “Gözleg” sözünüň özi bize eýýäm öz temasyny, öz «äheñini» tapmaga ymtylýan hakyky şahyr hakynda gürrüň gidýänligini habar berýär. Eýsem, birtopar ýaşlarymyzyň adynyň önünden ýaýyzyndan «gözleg» sözünüň getirilmegi hakykata laýykmy, ýaşlar şeýle ynamy ödäp bilýärlermi? Hut meniň özüm şeýle sowala uçramda, böwrümi diňleýärim. Dogrudanam biz gözleýärismi? Öňde-soňda bir zada düşünmek gerek: gözleg, öz temaň, äheñiň, başga kişa meňzemezlik – bularyň hemmesi ýönekeý türkmen dilinde aýtsak, oňat ýazmak diýmek ahyry.

Şeýle oýlanmalardan soň iki sany jogap ýüze çykýar. Türkmen poeziýasynyň otuzynjy, kyrkynjy ýyllarynyň ýaş poeziýasynyň, käbir derejede umumy poeziýasynyň hörpi bilen deňelende, elbetde, altmyşynjy ýyllarda ýaşaýan ýaş poeziýamyzyň ruhy dünýäsi has baýlaşdy, onuň gözýetimi giňedi, mazmun hakda gürrüňem ýok, forma babatynda hem ep-esli ösüş duýuldy.

Gazet-žurnallaryň sahypalaryny açyp görüň, radio diňläň, telewizora tomaşa ediň: çykyş edýän şahyrlaryň aglabasy ýaşlardyr. Şeýle galkynyşy diňe gutlamaly. Ýöne meseläniň ikinji tarapam bar. Gepem şunda.

Soňky döwürde çykýan edebi makalalaryň her birinde diýen ýaly hökmany suratda poeziýanyň ýaş wekilleriniň sowadynyň ýokarydygy bellenýär. Meniň pikirimçe, bu dawaly mesele. Biz «sowat» sözüne nähili düşünýäris? Gorkiý adyndaky (Häzirki Magtymguly adyndaky) Türkmen döwlet uniwersitetini, Gorkiý

adyndaky edebiýat institutyny tamamlan ýaşlara biz sowatly diýýäris. Şeýdibem, talant barada gürrüň etmekden islese- islemesek, çetleşýäris. Emma gürrüň sowat barada däl-de, şahyrana talant, şahyrana medeniýet barada gitmeli ahyry.

Uniwersitetiň filologiýa fakultetini tamamlan her bir studentiň goşgy ýazmaga ukyplydygyna her bir edebi işgär oňat göz ýetirendir. Olar setirleri akdyryp bilýärler, käbir ýerlerde täze-täze örän owadan rifmalary hem işledýärler, iň esasy zadam, garşy çykylyp bolmajak juda dogry pikirleri ündeýärler. Emma şu tetelli poeziýanyň juda dogry pikirleri artygy bilen ulanýandygy sebäpli nädogrudygyny biz köphalatda unudýarys. Tersine, onuň adresine öwgüli sözler aýdýarys, oňa filosofiki poeziýa diýýäris. Goý, magazinlerde halkyň gündelik durmuşynda zerur enjamlar, harytlar arzanlasyn, ýöne poeziýa talap gymmatlasyn. Talanta, poeziýanyň wezipesine şeýle gymmat talap bize hakyky sungat bilen galp sungatyň tapawudyny seljermäge kömek eder. Kerim Gurbannepesowyň:

*«Adamlara akyl berjek bolarsyň,
Emma üýşüp ýatan akylyň ýokdur.
Il içinde nakyl boljak bolarsyň,
Akyl az ýerinde nakylam ýokdur»*

– diýen setirleri ýadyňa düşýär. Dogry pikir bilen akylly pikiriň arasynda tapawut bar.

Ýaş poeziýamyzyň hakyky ýüzüni görkezýän ýaş şahyrlaryň şeýle «juda dogry pikirden» gitdigiçe saplanýandygyny adalatly belleýärler. Şeýle ýaşlaryň atlaryny kesgitli aýtmak birtaraplylyk bolýar. Her halda edebiýatçy kän. Olar poetik eserleri ürc edip okaýarlar, öz şahyrlaryny gözleýärler. Has dogrusy, görelde alarlyk liriki gahrymany gözleýärler. Hut şu talabyň iňňän jogapkärlidigine düşünen gününden beýläk, “goşgy ýazyp bilýän” adam gutaryp, şahyr başlanýar.

Maňa Ylýas Hommadowyň birtopar goşgulary ýaraýar. Onuň formal gözleglerini nazara almanyňda-da (käýerde ýaş şahyryň şeýle gözleglere çendenaşa kowalaşýandygyny unutmaly däl), goşgynyň setirlerine sindirýän pikiri, duýgusy göwnünden turýar.

«Seýdiniň suw içen güzerini» gözlep ýören Atajan Taganowyň «Şahyr diýdi: – Durmuş çasly bir derýa» diýip, seslenmegi hem ýokarky mysallaryň, üstüne urna bolýar.

Bahargül Döwletowa durmuş hakda şeýle «çuň» oýlanmakda öz galamdaşlaryndan kem oturanok. «Durmuş – göreş meýdany!», «Durmuş – gomly deňizdir», «Durmuş – çykmasy kyn belent dag». Soňra durmuşyň owadanlygy, gözelligi barada gürrüň gidýär.

Men bu ýerde deňeşdirme meselesini gozgap, diňe ýekeje söze – «durmuş» sözune iki sany ýaş şahyryň tapan meňzetmelerini getirdim. Aýdyr günü, güldür bilbili, gijedir gündizi orta atyp oturmagyň hajaty hem ýok. Sebäbi şu meselede birtopar ýaş şahyrlaryň hemmesi birinji ýeri özara bölüşýärler. Halyl Kulyýew, Annaberdi Agabaýew, Gowşut Şamyýew barada köp ýazýarlar diýen gürrüň bar. Emma şol ýazylan makalalary okap, okyjylar olaryň döredijilik keşbini göz önüne getirip bilýärlermi? Biri-birine meňzeş: "Pylany oňat şahyr, onuň sunuň ýaly goşgulary oňat, ýeňil okalýar, filosofiýa güýçli, emma gowşak goşgulary hem kän" diýen jümleler ýa-da dyňzap duran şol makalalar, ýygnaklardaky çykyşlar ýeterlik däl.

Talant diýýäris. Oňat şahyrana eser ýazmak üçin talant gerek, şahyr bolmak üçin hökman talant gerek. Bu iki gezek ikiniň dört bolşy ýaly hakykatdyr. Ýene şahyra mahsus ýene bir talant bar – graždanlyk talanty. Ol näme? Eger döwre biziň daş-töweregimizi gurşap alan adamlar diýip düşünsek, onda şol adamlaryň gatnaşygydyr, olaryň in agyryly soraglaryna jogap bermekdir.

Iki sany beýik rus şahyryny ýadyňyza salyň: Nekrasow, Fet. Ikisi hem ykrar edilen beýik şahyr. Ýöne beýigiňem beýigi bar (Mollanepes, Kemine beýik, emma Magtymguly olardanam beýik). Nekrasow rus edebiýatynda ilki bilen graždanlyk pafosyny görnüp-eşdilmedik derejä ýetiren graždanin şahyrydyr. («Sen şahyr bolmanam bilersiň, ýöne graždanin bolmagyň hökmandyr, hökman», Fet – "lirik, onuň beýik şahyrçylyk talantynyň birtaraplylygy, darlygymy-nememi, sygyrlarynda öz döwrüne gatnaşygy, onun gynanjy, begenji, umuman, Puşkini, Lermontowy, Nekrasowy beýik eden esasy element ýok – ol hem göreş pafosy. Şu nukdaýnazardan seredeniňde, ilki bilen Annaberdi Agabaýew

göz öňüne gelýär. Onuň göräýmäge prozalaç, guraksy goşgularynyň birtoparyny hut graždanlyk pafosy beýgeldýär. «Doftananyň aýdymy», «Nukdaýnazar», «Şolar hakynda goşgy», iň soňunda hem «Oswensim owazlary».

Bular eýýäm diňe bir ýaş poeziýamyzyň dal, eýsem, umuman, türkmen sowet poeziýamyzyň guwanjydyr.

«Oswensim owazlary» hem forma hem mazmun tarapdan has kämil. Eserde has beterem türkmen halk ertekisiniň formasy örän ýerlikli peýdalanylypdyr. «Peç ýakýanlaň aýdymy» atly 3-nji bölümi şowly çykypdyr. Poema faşizm barada, oňatlyk hem erbetlik barada (Gynansak-da, poemada awtoryň öz nukdaýnazaryna az orun berlipdir).

Agabaýewiň goşgularynyň guraksylygy, şahyrana däldigi barada gürrüň edilýär. Bu ilki bilen şahyryň öz günäsi. Sebabi ýaş şahyryň birtopar goşgularyny okap, olaryň

harsal ýazylanyna düşünýärsiň. A.Agabaýewde reňk az, öwüşgini görünmeýär, tersine, H.Kulyýewde bular isledigiňçe bar, obraz, meňzetme ýaly elementler az duş gelýär. Köphalatda işledýän rifmalary owazsyz, hem nätakyk: sagady -çagyrdy, radiotolkunyň- tolkunýň, depesinden-enemizden, düwnüni-süňňümi we ş.m.

Bir zada üns bermeli: poeziýa bilen gyzyklanýaň, onuň şöhratly armiyasyna girýän türkmen ýigitleri we gyzlary esasy döredijilik mekdebi diýip, gazet-žurnallaryň sahypalarynda peýda bolýan türkmen şahyrlarynyň goşgularyny hasap edýärler. Bu dogry. Bu esasy mekdep. Ýöne öz topragyň, öz milli özboluşlylygyň, psihologiýaň diýen ýaly jümlelere giň düşünmäge wagt ýetdi. Birwagtlar Hywa hanlarynyň, Buhara emirleriniň, Eýran şalarynyň at toýnagy bilen mäjum bolan türkmen topragy bu gün düýbünden täze görnüş, täze mazmun bilen ýaşaýar. Görnüşi: ümmülmez wyşka tokaýlary, ümmülmez meýdanlary, kanal, täze tipli şäherler. Mazmuny: şu desgalaryň hemmesi kommunizmiň materialyny öndürýär.

Resul Gamzatowyň öz goşgularyna geýdiren telpegi hemmeleriň ýadynda bolsa gerek. Dagystanyň ajaýyp şahyry şol telpegi geýdiren goşgularynda ähli adamlara mahsus, hiç wagt öçmejek täsin pikirleri ündeýär. Dogrusy, şol telpegiň R.Gamzatowda

köp duş gelyänligi bilen men ylalaşamok. Bu meniň, şahsy pikirim. Has betereň öz ýaş şahyrymyz Atajan Taganyň «Posalar» atly siklinde peýda bolan telpek bilen ylalaşamok. Sebäbi, ondan Resul Gamzatowyň ysy gelyär. «Näme üçin, telpek türkmen halkyna mahsus» diýmekleri mümkin. Mahsus bolsa, ony irräk duýmak gerek.

Şeýlelik bilen, millilik meselesi döwrüň geçmegi bilen täzeçe garalmaly meseledir. Şonuň üçin bu mesele barada diňe bir ýazyjy-şahyrlar däl-de, edebiýatdan başy çykýan, onuň kämilleşmegi üçin çalyşýan her bir tankytçy alada etmelidir. Ýogsa, gazet-žurnallaryň sahypasynda hemmä mälim sebäplere görä peýda bolýan birtopar «dogry» goşgularyň ýaş össürimlere nädogry sapak bermegi mümkin.

Biz talapkär okyjy diýýäris. Okyjy şahyrdan oňat goşgulary talap edýär diýýäris. Beýle bolsa, biz nämüçin talapkär şahyr diýmeli däl? Nämüçin şahyr okyjydan intellektuallygy, medeniýetliligi, öz ýazýan eserine dogry düşünmegini talap etmeli däl? Ýazylýan makalalarda okyjylar hakdaky mesele gozgalýar, emma ol nähili çözülýär. Polojitel. Bu umuman dogry. Sebäbi bizde okyjylyk sungatynyň özi häzir kämilleşmekde. Wagt geler, okyjylygyň özi käre öwürüler. Ýöne şindi bizde estetiki talaby juda pes okyjylaryň barlygy hiç kime gizlin syr däl ahyry. Estetiki talaby ösmedik okyjy hakda gürrüň gitse, gürrüňdeşlerim derrew kolhoza ýüzlenýärler. Bu düýbünden nädogry. Sebäbi kolhozlarda poeziýanyň asyl manysyna düşüňän traktorçy-da kän, pagtaçy-da. Emma ösen şäherlerimizde, onda-da ÝOJ- larda okap ýören studentleriň arasynda-da şahyrana eser diýen düşünje akyl ýetirip bilmeýänleri tapdyrýar. Bu ýerem gynaňly hakykat. Her nomer-de bolsa biz muny boýup almaly. Olar ekranda «Horazy» görseler, heýjana gelyärler. «Şükür bagşyny» görseler, bilete beren pullaryny ýele sowrulan diýip hasap edýärler. Samanhanadan süýröp çykarylyp, howut salnan duzsuz giýewiniň aýdymyny diňläp, «beýhuş» bolýarlar. Medeniýet Şahberdiýewanyň «Bilbiljigini» diňlemäge bolsa takat etmän, priýomnigi ýapýarlar. Şeýle okyjylar bar. Biziň olar bilen gatnaşmagymyz nähili bolmaly? Diňe iş ýokary ölçege. Çünki her şahyryň öz

okyjysy bar. Bu tebigy. Ýöne onuň okyjysy tutuş millete öwrülende, ol ýene bir şahyr bolmaýar, ona titul goşulýar: beýik şahyr Magtymguly.

Magtymguly bolmak hemmä berilmändir.

Magtymgula düşünmäge hemme kişi borçludyr.

(Ýogsa-da: «Yşk dagyn assalar gögüň boýnundan, gök titreýip, çeke bilmez bu derdi». Gowy gerek! Bizde nähili... «Gözel zatdyr, gözəl zatdyr, doýup bolmaz oň mährinden...» «Gowy däl diýýärmisiňiz? Menem size goşulýaryn»). Bu ýerde meniň maksadym Magtymguly bilen soňky mysal alnan setirleriň awtory G.Orazowy deňemek däl. Ýöne soňky döwrüň söýgi lirikasyna mahsus birtopar nalajedeýinlik şu mysalda jemlendi duruberdi.

Biziň beýik şahyrymyz bar. Örän-örän beýik. Men onuň beýikligini näme bilen deňejegimi bilemok. Dag. Asman. Soň Gün. Bularyň hemmesi fiziki belentlik. Ýöne adam talantyny, mertebesini, ruhy baýlygyny, umuman, onun adamkärçiligini ölçäp biljek ölçeň şindi ýok. Ol hiç wagt bolmazam.

Meniň Magtymgula ýüzlenmegim tötänleýin däl. Her gün stoluň başyna geçenimizde, bir zady unutmalyň: biziň gulluk edýän hünärimizde Magtymguly bardyr. Hökmany suratda Magtymguly ýaly ýazyň diýip, talap edip bolmaz, iň bolmanda özümüzçe ýazalyň. Ine, muny talap etmek bolar.

Gurbannazar EZIZOW, 1966-njy ýyl.

Edebi tankyt